हृते दहनेनेव क्षारेणेव प्रपच्यते। पिपीलिकाभक्षणेनेव दशत्यते छिद्यते तथा। भिद्यते चैव शस्त्रेण दण्डेनेव च ताड्यते। पीड्यते पाणिनेवान्तःक्षतोभिरिव तुद्यते। ऊष्मणोभी विवर्णः स्यादङ्गुल्येवावपीड्यते। आसने शयने स्थाने शान्तिं दृश्चिकविद्धवत्। न गच्छेदाततः शोथो भवेदाघातवह्निवत्। ज्वरस्तृष्णाऽरुचिर्यत्तत् पच्यमानस्य लक्षणम्"। छिद्यते द्विधा क्रियत इव। भिद्यते विदार्यत इव। ऊष्मोदाहः। शोथः पार्श्वस्थाग्निनेव सन्तापः ताभ्यां युक्तः आततः त्वक्सङ्कोचराहतः वस्तिर्मूत्राशयचर्मपुटो वा। पक्वस्य लक्षणमाह "वेदनोपशमः शोथो लोहितोऽल्पो न चोन्नतः। प्रादुर्भावो बलीनाञ्च तोदः कण्डूर्मुहुर्मुहुः। उपद्रवाणां प्रशमो निम्नता स्फुटनन्तथाम्। वस्तावित्याम्बुसञ्चारः स्पर्शोऽङ्गुलिपीड़िते। पूयस्य पीड़येदेकमन्तमन्ते च पीड़िते। बुभुक्षा व्रणशोथस्य भवेत् पक्वस्य लक्षणम्"। वेदनोपशमः दाहादिदुःखोपशमः। अल्पलोहित इत्यन्वयः। न चोन्नतः पच्यमानापेक्षया। उपद्रवाणां ज्वरादीनाम्। निम्नता स्वरूपतोऽङ्गुलिपीड़नाद्वा अवनतत्वम्। स्फुटनम् किञ्चिद्विदारणम्। वस्तावित्यादि शोथेऽङ्गुलीपीड़िते सति अङ्गुलिपीड़ितदेशादन्यदेशे अम्बुसञ्चारः किञ्चित्। वस्तौ चर्मपुटके। एवम् अन्यैकदेशे पीड़िते एक मन्तमपरमन्तमापूर्य पीड़यति। एकदोषारब्धेऽपि शोथे पाककाले सर्वदोषसम्बन्धमाह "ऋतेऽग्निवाताभ्यां विना न पित्तं पाकः कफञ्चापि विना न पूयः। तस्माद्धि सर्वे परिपाककाले पचन्ति शोथास्त्रिभिरेव दोषैः"। पचन्ति पाकं प्राप्नुवन्ति। एवशब्दोऽत्रार्थः अव्ययानामनेकार्थत्वात्। पाके मतान्तरमाह "कालान्तरे नाभ्युदितन्तु पित्तं कृत्वा वशे वातकफौ प्रसह्य। पचत्यतः शोणितमेव पाको मतः परेषां विदुषां द्वितीयः"। वशे कृत्वा हीनीकृत्य शोणितं कर्म पूर्वत्र कफात् पूयोऽत्र शोणितात् पूय इति भेदः। गम्भीरपाके शोथे पाकज्ञानार्थलक्षणान्तरमाह सुश्रुतः "कफजेषु च शोथेषु गम्भीरं पाकमेत्यसृक्। पक्वलिङ्गं ततः स्पष्टं यतः स्यात्शोथशीतता। त्वक्सावर्ण्यं रुजोऽल्पत्वं घनस्पर्शत्वमश्मवत्"। कफजेषु च शोथेषु गम्भीरमसृक् पाकमेति तत्र कथं पाकज्ञानमित्याह तत्र ततः कारणात् पक्वलिङ्गं स्पष्टम्। यतः पच्यमानावस्थान्तर्गतरागदाहव्यथाघनान्तरे शोथ शीतादयो भवन्ति। घनस्पर्शत्वं स्पर्शे व्यायुतत्वम्। अनिर्हृतस्य पूयस्य दोषमाह "कक्षं समासाद्य यथैव वह्निर्वातेरितः सन्दहति प्रसह्य। तथैव पूयोऽन्तरिमं शरीरं स्नायुमपीह खादेत्"। कक्षं तृणवनम्। शोथस्यामपक्वलक्षणज्ञानाज्ञाने भिषजां गुणदोषावाह "आमं विदह्यमानञ्च सम्यक्पक्वन्तु यो भिषक्। जानीयात् स भवेद् वैद्यः शेषास्तस्करवृत्तयः"। विदह्यमानं विपच्यमानम्। तस्करवृत्तयः तेषां तस्कराणामिव द्रव्यलाभमात्रप्रयोजनं भवति। न तु धर्मयशोमैत्रीलाभः "यस्त्वनभ्यामसन्नानाद्व्यस्य पक्वमुपेक्षते। स्वपचाविव वित्तेयौ तावनिश्चित्यकारिणौ"।

व्रणास्राव पु० ६त०। सुश्रुतोक्ते व्रणस्य पूयादिस्रावे। तद्विज्ञानं च तत्रोक्तं यथा

"अथातो व्रणास्रावविज्ञानीयमध्यायं व्याख्यास्यामः। "त्वङ्मांसशिरास्नायुस्थिसन्धिकोष्ठमर्माणीत्यष्टौ व्रणस्थानानि। अत्र सर्वव्रणसन्निवेशः। तत्राद्यैकवास्तुसन्निवेशो त्वग्भेदी व्रणः सुप्रचरः शेषाः स्वयमवदीर्यमाणा दुरुपचाराः। तत्रायतचतुरस्रो वृत्तस्त्रिपुटक इति व्रणाकृतिसमासः। शेषास्तु विकृताकृतयो दुरुपक्रमा भवन्ति। सर्व एव व्रणाः क्षिप्रं संरोहन्त्यात्मवतां सुभिषग्भिरुपक्रान्ताः। अनात्मनामसद्भिरुपक्रान्ताः प्रवृद्धत्वाद्दोषाणाम्। तत्रातिसंवृतोऽतिविवृतोऽतिकठिनोऽतिमृदुरुत्सन्नोऽवसन्नोऽतिशीतोऽत्युष्णः कृष्णरक्तपीतशुक्लानां वर्णानामन्यतमवर्णो भैरवः पूतिपूयमांसशिरास्नायुप्रभूतिपूर्णः पूतिपूयस्रावी उन्मार्ग्युत्सङ्गप्रमनोज्ञदर्शनगन्धोऽत्यर्थं वेदनावान् दाहपाकरागकण्डूशोथपिडकोपद्रुतोऽत्यर्थं दुष्टशोणितास्रावी दीर्घकालानुबन्धी चेति दुष्टव्रणलिङ्गानि। तस्य दोषोद्भवेन षट्त्वं विभज्य यथास्वं प्रतीकारे प्रयतेत। अत ऊर्द्ध्वं सर्वास्रावान् वक्ष्यामः। तत्र दष्टासु छिन्नासु वा त्वक्षु स्फोटेषु भिन्नेषु विदारितेषु वा सलिलप्रकाशो भवत्यास्रावः किञ्चिद्विस्रः शीतावभासश्च। मांसगतः सर्पिःप्रकाशः सान्द्रः श्वेतः पिच्छिलश्च। शिरागतः सदाश्छिन्नासु शिरासु रक्तातिप्रवृत्तिः पक्वासु च तोयनाडीभिरिव तोयागमनं पूयस्रावश्चात्र तनुर्विच्छिन्नः पिच्छिलोऽवलम्बी श्यावोऽवश्यायप्रतिमश्च। स्नायुगतः स्निग्धो घनः सिंहाण्डकप्रतिमः सरक्तश्च। अस्थिगतोऽस्थ्यभिहते स्फुटिते भिन्ने दोषावदारिते वा दोषाव-